

КУРСОВА РОБОТА (ПРОЕКТ)

З дисципліни «Актуальні проблеми цивільного права»

на тему: «Цивільна відповідальність за шкоду, завдану штучним
інтелектом: перспективи правового регулювання»

Студента Малюченка
Владислава Олександровича
Курсу I
групи: ТУбц-8-25-М₁Пр-Н(1,6зс)
напрям Право
спеціалізація -
Керівник: Бровко Наталія
Іванівна, д.ю.н., професор
Оцінка: _____
Національна шкала _____
Кількість балів _____ ECTS _____

Члени комісії

_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)
_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)
_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)

м. Київ-2026

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЦИВІЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ШКОДУ, ЗАВДАНУ ШТУЧНИМ ІНТЕЛЕКТОМ.....	6
1.1. Поняття та правова природа штучного інтелекту.....	6
1.2. Штучний інтелект як джерело підвищеної небезпеки.....	7
1.3. Поняття та загальні умови цивільно-правової відповідальності за шкоду.....	11
РОЗДІЛ 2 ОСОБЛИВОСТІ ЦИВІЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ШКОДУ, ЗАВДАНУ ШТУЧНИМ ІНТЕЛЕКТОМ.....	15
2.1. Суб'єкти цивільної відповідальності за шкоду, завдану штучним інтелектом.....	15
2.2. Проблеми встановлення вини та причинно-наслідкового зв'язку.....	18
2.3. Види шкоди та способи її відшкодування.....	18
РОЗДІЛ 3 ПЕРСПЕКТИВИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЦИВІЛЬНОЇВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ШКОДУ, ЗАВДАНУ ШТУЧНИМІНТЕЛЕКТОМ.....	24
3.1. Зарубіжний досвід правового регулювання відповідальності за шкоду, завдану штучним інтелектом.....	24
3.2. Напрями вдосконалення цивільного законодавства України у сфері використання штучного інтелекту.....	27
3.3. Запровадження спеціальних режимів відповідальності та страхування ризиків.....	29
ВИСНОВОК.....	32
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	34

ВСТУП

Сучасне суспільство перебуває в умовах інтенсивного розвитку інформаційних технологій, у межах яких штучний інтелект поступово стає невід'ємним елементом економічних, соціальних і правових процесів. Його використання охоплює дедалі ширше коло сфер — від медицини та транспорту до фінансової діяльності й сфери послуг.

Актуальність дослідження полягає у тому, що використання штучного інтелекту в юриспруденції охоплює ті процеси, які не потребують фізичної присутності людини, її емоційної залученості та креативності.

Сьогодні очевидно, що ШІ не здатен замінити адвоката в суді, особливо в системах із судом присяжних, де вирішальну роль відіграють емоції та особистий контакт. Також неможливо передати штучному інтелекту процес ведення бізнес-переговорів, адже людська комунікація часто є ключовою у досягненні найвищих результатів.

Проте існують сфери, де застосування штучного інтелекту для автоматизації юридичної роботи має особливий потенціал. До них належать первинний аналіз ризиків у контрактах, пошук релевантної судової практики, надання базових податкових консультацій, підготовка стандартних судових документів, генерація процесуальних документів (позови, заяви, звернення та скарги) середньої складності.

Фактично найбільший потенціал для автоматизації мають ті юридичні напрямки, де основна робота зводиться до логічного аналізу та текстової обробки. На противагу цьому, сфери, що потребують високого рівня емоційного інтелекту, креативного мислення чи особистої взаємодії, залишатимуться панівною сферою людської діяльності щонайменше протягом найближчого десятиліття

Разом із безперечними перевагами автоматизації та оптимізації процесів зростає ймовірність настання негативних наслідків у вигляді шкоди, заподіяної фізичним або юридичним особам.

Особливості функціонування штучного інтелекту, зокрема автономність і здатність до самонавчання, ставлять під сумнів ефективність традиційних підходів цивільного права до визначення відповідальності. У зв'язку з цим проблема цивільної відповідальності за шкоду, завдану штучним інтелектом, набуває особливої значущості та потребує наукового осмислення з урахуванням перспектив подальшого правового регулювання.

Метою даної курсової роботи є всебічний аналіз правових механізмів цивільної відповідальності за шкоду, спричинену застосуванням штучного інтелекту, а також визначення можливих напрямів удосконалення нормативного регулювання у цій сфері.

Для досягнення зазначеної мети у роботі передбачено дослідження сутності та правової характеристики штучного інтелекту, аналіз загальних умов настання цивільно-правової відповідальності, з'ясування кола осіб, які можуть нести відповідальність за заподіяну шкоду, вивчення проблематики встановлення вини й причинно-наслідкового зв'язку, а також узагальнення зарубіжного досвіду правового регулювання відповідних правовідносин і формулювання пропозицій щодо вдосконалення законодавства України[1].

Об'єктом дослідження є сукупність суспільних відносин, що виникають у процесі відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок функціонування систем штучного інтелекту. Предметом дослідження виступають норми національного та іноземного цивільного законодавства, наукові концепції й правозастосовна практика у сфері цивільної відповідальності за шкоду, завдану штучним інтелектом.

Методологічну основу роботи становить система загальнонаукових і спеціально-правових методів дослідження, серед яких провідне місце посідають діалектичний метод, формально-юридичний аналіз, порівняльно-правовий підхід, а також системний і логічний методи, що дозволили комплексно розкрити досліджувану проблематику.

Інформаційну основу курсової роботи складають положення Конституції України, норми Цивільного кодексу України, інші нормативно-правові акти, міжнародні та європейські правові документи, законодавство

іноземних держав, наукові праці вітчизняних і зарубіжних дослідників, а також матеріали судової практики та спеціалізовані публікації.

Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Така структура забезпечує послідовний і логічний виклад матеріалу та відповідає меті й завданням дослідження.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЦИВІЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ШКОДУ, ЗАВДАНУ ШТУЧНИМ ІНТЕЛЕКТОМ.

1.1. Поняття та правова природа штучного інтелекту.

Штучний інтелект у сучасному світі виступає складним міждисциплінарним явищем, яке поєднує результати розвитку інформаційних технологій, математики, кібернетики, філософії та правової науки. У загальному розумінні під штучним інтелектом прийнято вважати сукупність технічних і програмних засобів, здатних відтворювати окремі когнітивні функції людини, такі як аналіз інформації, логічне мислення, навчання на основі попереднього досвіду та ухвалення рішень. Водночас відсутність усталеного визначення цього поняття ускладнює його правове осмислення, оскільки технології штучного інтелекту постійно еволюціонують і набувають нових форм[2].

З позиції технічних наук штучний інтелект базується на складних алгоритмах, методах машинного навчання, використанні нейронних мереж та обробці великих обсягів даних. Такі системи можуть діяти як за попередньо закладеними моделями, так і шляхом самостійного вдосконалення власних алгоритмів у процесі експлуатації. Саме можливість автономного функціонування та адаптації до змін навколишнього середовища вирізняє штучний інтелект серед традиційних програмних продуктів і створює нові юридичні ризики.

У правовій площині штучний інтелект розглядається як явище, що здатне впливати на виникнення та реалізацію цивільних прав і обов'язків. На міжнародному рівні здійснюються спроби сформулювати правові дефініції штучного інтелекту, зокрема в актах і стратегіях Європейського Союзу, де акцент робиться на здатності таких систем аналізувати інформацію, діяти з

певним ступенем автономії та досягати визначених цілей. У цих підходах штучний інтелект трактується насамперед через його функціональне призначення та потенційний вплив на суспільні процеси. В Україні нормативне закріплення поняття штучного інтелекту наразі має фрагментарний характер.

Чинне законодавство не містить комплексного визначення цього явища, що створює труднощі у правозастосуванні та визначенні правового режиму таких систем. У зв'язку з цим у наукових колах ведеться активна дискусія щодо необхідності законодавчого врегулювання питань, пов'язаних зі штучним інтелектом, з урахуванням національних особливостей правової системи та міжнародних тенденцій. Однією з ключових проблем є визначення правової природи штучного інтелекту.

У науковій літературі сформувалося кілька концептуальних підходів до її розуміння. Найпоширенішим є підхід, за яким штучний інтелект визнається об'єктом цивільних прав, тобто складним технічним або програмним продуктом, що перебуває у власності або користуванні певних осіб. У межах цього підходу відповідальність за наслідки функціонування штучного інтелекту покладається на людину — розробника, власника чи оператора відповідної системи. Альтернативна концепція полягає у визнанні штучного інтелекту особливим носієм прав та обов'язків, інколи позначуваним як «електронна особа»[3].

Прихильники цієї ідеї обґрунтовують її високим рівнем автономності інтелектуальних систем і здатністю приймати рішення без безпосереднього контролю людини. Проте така позиція є дискусійною, оскільки штучний інтелект позбавлений свідомості, моральних цінностей і соціальної відповідальності, що традиційно розглядаються як необхідні елементи правосуб'єктності.

Більш виваженим у науковій доктрині вважається функціональний підхід, відповідно до якого штучний інтелект не наділяється самостійною правосуб'єктністю, проте його специфічні властивості враховуються під час формування правового режиму та визначення підстав цивільної відповідальності. У межах цього підходу пропонується диференційоване

регулювання залежно від рівня автономності системи, сфери її застосування та потенційного ризику заподіяння шкоди. Саме такий підхід активно використовується у правотворчій діяльності Європейського Союзу[6].

Важливим аспектом правової природи штучного інтелекту є можливість його розгляду як джерела підвищеної небезпеки. У цивілістичній науці дедалі частіше висловлюється думка про доцільність поширення відповідного правового режиму на автономні системи штучного інтелекту, використання яких пов'язане з високими ризиками для людини та суспільства. Це дозволило б застосовувати спеціальні правила відповідальності, спрямовані на ефективний захист потерпілих.

Отже, поняття та правова природа штучного інтелекту залишаються предметом активних наукових дискусій і подальших досліджень. Відсутність єдиного підходу до визначення його правового статусу свідчить про необхідність комплексного правового осмислення цього феномена з урахуванням технічних можливостей, соціальних наслідків і потреб правового захисту. Формування чіткої концепції правової природи штучного інтелекту є важливою передумовою розвитку ефективного механізму цивільної відповідальності за шкоду, завдану внаслідок його застосування[3].

1.2. Штучний інтелект як джерело підвищеної небезпеки.

Широке впровадження систем штучного інтелекту в різноманітні сфери діяльності людини суттєво впливає на характер сучасних суспільних відносин та водночас підвищує рівень потенційних загроз[2].

У зв'язку з цим у цивільно-правовій доктрині все частіше порушується питання про можливість кваліфікації штучного інтелекту як джерела підвищеної небезпеки. Такий підхід зумовлений особливими характеристиками інтелектуальних систем, зокрема їх здатністю діяти автономно, приймати рішення без безпосереднього людського контролю та впливати на об'єкти підвищеної соціальної цінності, включаючи життя, здоров'я і майно осіб.

Традиційно під джерелом підвищеної небезпеки у цивільному праві розуміють діяльність або технічні об'єкти, експлуатація яких пов'язана з підвищеним ризиком заподіяння шкоди, що не може бути повністю усунений навіть за умови дотримання встановлених правил безпеки[7].

Ключовими ознаками такого джерела є складність повного контролю за процесами та ймовірність настання шкідливих наслідків у разі технічної або людської помилки. У цьому контексті сучасні системи штучного інтелекту дедалі більше відповідають зазначеним критеріям.

Однією з визначальних характеристик штучного інтелекту, яка зумовлює його потенційну небезпечність, є високий рівень автономності.

Багато інтелектуальних систем функціонують без постійного втручання людини, самостійно аналізують інформацію та обирають оптимальні варіанти дій. У разі помилки таких систем наслідки можуть бути значними, особливо коли йдеться про автономні транспортні засоби, роботизовані медичні комплекси або алгоритмічні системи управління складними процесами. При цьому навіть особи, відповідальні за розробку або експлуатацію таких систем, не завжди здатні повністю передбачити їх поведінку.

Не менш важливим чинником є здатність штучного інтелекту до самонавчання та саморозвитку. Алгоритми машинного навчання формують моделі прийняття рішень на основі аналізу великих масивів даних, які можуть містити неточності, приховані упередження або бути неповними. У результаті система може виробляти рішення, що є небажаними або небезпечними з правової та соціальної точок зору. Особливо гостро ця проблема проявляється у сферах, де помилки можуть призвести до тяжких наслідків для людини.

Окрему складність становить питання встановлення причинно-наслідкового зв'язку між функціонуванням штучного інтелекту та заподіяною шкодою. Алгоритмічна природа рішень, що приймаються такими системами, часто має непрозорий характер, що унеможливорює або суттєво ускладнює з'ясування логіки їх дій. Так званий феномен «чорної скриньки» перешкоджає ефективному доведенню причин виникнення шкоди та визначенню відповідальної особи, що є серйозним викликом для цивільного права.

Визнання штучного інтелекту джерелом підвищеної небезпеки має важливе значення для формування режиму цивільно-правової відповідальності. Такий підхід дає підстави для застосування принципу відповідальності незалежно від вини, який традиційно використовується щодо діяльності, пов'язаної з підвищеним ризиком. Це, у свою чергу, сприяє забезпеченню ефективного захисту прав потерпілих та стимулює осіб, що використовують інтелектуальні системи, до впровадження додаткових заходів контролю та безпеки.

У наукових дослідженнях наголошується на необхідності диференційованого підходу до визначення штучного інтелекту як джерела підвищеної небезпеки. Рівень потенційної загрози значною мірою залежить від сфери застосування, ступеня автономності та характеру виконуваних функцій.

Не всі системи штучного інтелекту становлять однакову небезпеку, тому правове регулювання має враховувати ці особливості. Наприклад, інформаційно-аналітичні або рекомендаційні системи зазвичай не створюють таких ризиків, як автономні роботизовані комплекси[2].

Досвід іноземних держав, зокрема країн Європейського Союзу, свідчить про поступове формування спеціальних підходів до регулювання високоризикових систем штучного інтелекту. Серед таких підходів розглядаються запровадження особливих режимів відповідальності, посилені вимог до безпеки та механізмів обов'язкового страхування шкоди. Метою цих заходів є досягнення балансу між заохоченням інновацій і забезпеченням належного рівня правового захисту.

Водночас кваліфікація штучного інтелекту як джерела підвищеної небезпеки не передбачає визнання його самостійним носієм відповідальності.

Оскільки штучний інтелект не має правосуб'єктності, обов'язок відшкодування шкоди покладається на осіб, які здійснюють фактичний або юридичний контроль над його створенням і використанням. Залежно від обставин це можуть бути розробники, власники, оператори або користувачі відповідних систем[8].

Таким чином, розгляд штучного інтелекту як джерела підвищеної небезпеки є логічним кроком у розвитку цивільно-правової науки в умовах технологічного прогресу. Такий підхід дозволяє адаптувати традиційні правові конструкції до нових реалій та створити ефективний механізм відшкодування шкоди, завданої внаслідок використання інтелектуальних систем.

1.3. Поняття та загальні умови цивільно-правової відповідальності за шкоду.

Цивільно-правова відповідальність за шкоду є одним із фундаментальних інститутів цивільного права, покликаних забезпечувати охорону порушених прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб[1].

Вона виступає правовим механізмом відновлення порушених майнових або немайнових благ потерпілого, а також засобом регулювання поведінки правопорушника з метою запобігання повторному заподіяння шкоди.

У сучасних умовах, коли суспільні відносини стають дедалі складнішими через технологічний і соціальний розвиток, значення цивільно-правової відповідальності зростає, оскільки збільшується число ситуацій, пов'язаних із заподіянням шкоди у різних сферах діяльності.

У цивільному праві цивільно-правова відповідальність за шкоду визначається як встановлений законом або договором обов'язок особи, яка завдала шкоди, відшкодувати її в повному обсязі потерпілому. Вона може виникати незалежно від наявності договірних відносин і, як правило, має деліктний характер. Основною метою такого правового інституту є не покарання винної особи, а компенсація наслідків заподіяної шкоди та відновлення порушених майнових або немайнових благ.

Принцип повного відшкодування шкоди є центральним для цивільно-правової відповідальності. Він передбачає покриття як реальних збитків, так і упущеної вигоди. Реальні збитки включають втрати, пов'язані зі знищенням або пошкодженням майна, а також витрати на відновлення порушеного права[4].

Упущена вигода полягає в доходах, які особа могла б отримати за нормальних умов цивільного обороту, якби шкода не настала. Крім того, законодавство допускає відшкодування моральної шкоди, що включає фізичні чи душевні страждання, приниження честі, гідності або ділової репутації потерпілого.

Для настання цивільно-правової відповідальності необхідно, щоб існувала сукупність визначених елементів, які складають склад цивільного правопорушення[4]. До таких умов належать: наявність шкоди, протиправність дій або бездіяльності особи, причинно-наслідковий зв'язок між поведінкою і шкодою, а також вина заподіювача шкоди. Відсутність хоча б одного з цих елементів зазвичай виключає можливість притягнення до цивільно-правової відповідальності, за винятком випадків, прямо передбачених законом.

Однією з основних умов є факт настання шкоди. Вона може бути матеріальною та нематеріальною. Матеріальна шкода пов'язана зі зменшенням майнового стану потерпілого, тоді як нематеріальна (моральна) шкода проявляється у стражданнях, психологічному дискомфорті або порушенні ділової репутації. Без наявності шкоди цивільно-правова відповідальність, як правило, не виникає.

Протиправність дій або бездіяльності заподіювача є ще однією необхідною умовою. Вона проявляється у порушенні норм цивільного законодавства або загальних принципів добросовісності та розумності. Водночас не кожна шкода виникає через протиправні дії: закон передбачає винятки, наприклад, у випадках необхідної оборони чи крайньої потреби.

Причинно-наслідковий зв'язок між поведінкою заподіювача шкоди та настанням шкоди є обов'язковою умовою для притягнення до відповідальності. Шкода має бути безпосереднім або закономірним наслідком дій або бездіяльності особи. Доведення такого зв'язку часто є складним, особливо коли шкода виникає під впливом кількох факторів чи осіб. Як правило, саме потерпілому належить обов'язок доведення наявності такого зв'язку.

Вина заподіювача шкоди може бути у формі умислу або необережності. Умисел має місце, коли особа усвідомлює протиправний характер своїх дій і

бажає настання шкоди або допускає її настання. Необережність характеризується тим, що особа не передбачає можливих наслідків своїх дій, хоча мала і могла їх передбачити.

У цивільному праві діє презумпція вини, тобто особа вважається винною, якщо не доведе протилежного. Водночас закон передбачає випадки відповідальності без вини, особливо щодо діяльності, пов'язаної з підвищеною небезпекою[1]. У таких випадках достатньо встановити факт завдання шкоди та наявність причинного зв'язку, щоб особа була зобов'язана її відшкодувати. Це дозволяє посилити захист прав потерпілих і справедливо розподілити ризики в суспільстві.

Таким чином, цивільно-правова відповідальність за шкоду виступає комплексним правовим інструментом, який реалізує відновлювальну, превентивну та компенсаційну функції. Її настання можливе лише за дотримання визначених законом умов, що забезпечують баланс інтересів потерпілого та особи, яка завдала шкоди.

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ ЦИВІЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ШКОДУ, ЗАВДАНУ ШТУЧНИМ ІНТЕЛЕКТОМ.

2.1. Суб'єкти цивільної відповідальності за шкоду, завдану штучним інтелектом.

Сучасні системи штучного інтелекту (ШІ) все частіше застосовуються у різних сферах суспільного життя — від автономного транспорту та медицини до фінансів, виробництва та інформаційних послуг. Одночасно з перевагами, які надає їх використання, зростає ризик заподіяння шкоди майну, здоров'ю, життю та немайновим правам фізичних і юридичних осіб. Традиційні підходи цивільного права щодо визначення суб'єктів відповідальності не завжди можуть ефективно застосовуватися до випадків, коли шкоду завдає автономна система ШІ[10]. Суб'єктами цивільної відповідальності у таких випадках виступають особи або юридичні структури, які перебувають у фактичному чи правовому контролі над системою ШІ. Правова доктрина та зарубіжна практика виділяють кілька основних категорій суб'єктів:

Розробники ШІ — особи або компанії, які створюють алгоритми та програмне забезпечення системи ШІ. Відповідальність розробника може виникати у разі, якщо шкода настала через недоліки або помилки у програмному коді, неправильну архітектуру алгоритму або непередбачувану поведінку системи, яку можна було передбачити та запобігти.

Виробники апаратного забезпечення — особи або компанії, що виготовляють фізичні компоненти, які забезпечують функціонування ШІ. Наприклад, у випадку автономного транспортного засобу це можуть бути сенсори, датчики або блоки управління. Їхня відповідальність настає, якщо дефекти апаратної частини стали причиною шкоди.

Власники і оператори системи ШІ — фізичні або юридичні особи, які використовують або контролюють систему ШІ у своїй діяльності. Це найбільш

поширена категорія суб'єктів відповідальності, оскільки вони безпосередньо забезпечують використання системи у конкретних умовах. Власник або оператор зобов'язаний забезпечити належний контроль та експлуатацію системи, дотримуватися правил безпеки та інструкцій виробника.

Користувачі системи ІІІ — особи, які застосовують систему для досягнення певної мети, але не беруть участі у її розробці чи виготовленні. Відповідальність користувача може настати у випадку порушення правил експлуатації або невиконання інструкцій щодо безпечного застосування системи.

Треті особи, що впливають на роботу ІІІ — це, наприклад, сервісні компанії, які здійснюють технічне обслуговування або модернізацію систем. Вони несуть відповідальність, якщо їхні дії або бездіяльність стали безпосередньою причиною шкоди.

Слід зазначити, що у правозастосовній практиці часто виникають проблеми, пов'язані з визначенням кола відповідальних осіб та розподілом ризиків. Особливо складно це робити у випадках високого рівня автономності ІІІ або використання декількох систем одночасно. У такому випадку застосовуються підходи, що передбачають відповідальність незалежно від вини, або запроваджуються спеціальні страхові механізми для відшкодування шкоди[5]. Нижче наведено узагальнену таблицю основних суб'єктів цивільної відповідальності за шкоду, завдану штучним інтелектом:

Таблиця 2.1

Основні види суб'єктів:

Категорія суб'єкта	Форма участі у створенні або використанні ІІІ	Умови виникнення відповідальності	Приклади ситуацій
Розробник ІІІ	Створення алгоритмів та програмного забезпечення	Недоліки у програмному коді, алгоритмічні помилки, які могли бути передбачені	Помилка алгоритму автономного автомобіля, що призвела до ДТП

Виробник апаратного забезпечення	Виготовлення фізичних компонентів системи	Дефекти апаратної частини, що спричинили шкоду	Несправність сенсора в роботизованій системі, що спричинила травму людини
Власник\оператор	Контроль та експлуатація системи	Недотримання правил безпеки, неналежний контроль	Автономний дрон завдав шкоди майну під час польоту
Користувач	Використання системи без участі у її розробці	Недотримання інструкцій та правил експлуатації	Неправильне використання медичної діагностичної системи
Треті особи	Обслуговування або модернізація системи	Помилки під час технічного обслуговування або модифікації	Неправильне налаштування роботизованого конвеєра, що призвело до пошкодження продукції

Таким чином, цивільно-правова відповідальність у сфері застосування ШІ має багатоплановий характер і передбачає участь різних категорій осіб залежно від їхньої ролі у створенні, експлуатації та обслуговуванні систем. Визначення суб'єктів відповідальності та встановлення меж їх обов'язків є ключовим елементом для ефективного правового регулювання та захисту прав потерпілих.

2.2. Проблеми встановлення вини та причинно-наслідкового зв'язку.

Однією з найбільш дискусійних і складних категорій у сфері цивільно-правової відповідальності за шкоду, спричинену застосуванням штучного інтелекту, є питання доведення вини та наявності причинно-наслідкового зв'язку між функціонуванням інтелектуальної системи й негативними наслідками. Класичні положення цивільного права базуються на обов'язковості встановлення складу правопорушення, який включає протиправну поведінку, шкоду, причинний зв'язок і вину[1].

Водночас специфіка штучного інтелекту істотно ускладнює застосування цих елементів у їх традиційному розумінні. Проблема встановлення вини зумовлена тим, що штучний інтелект не визнається самостійним суб'єктом права і, відповідно, не може нести відповідальність як носій свідомої волі чи наміру. У зв'язку з цим оцінка вини переноситься на фізичних або юридичних осіб, які здійснюють розроблення, впровадження або експлуатацію таких систем. Проте багаторівнева структура штучного інтелекту та участь значної кількості осіб у його створенні й використанні ускладнюють визначення конкретного носія відповідальності.

Особливої актуальності проблема набуває у випадках використання систем, що ґрунтуються на машинному навчанні та здатні змінювати власні алгоритми в процесі функціонування. Рішення, які приймаються такими системами, можуть виходити за межі початкових програмних налаштувань і не бути безпосередньо передбаченими розробниками. У подібних умовах складно говорити про вину у класичному розумінні, адже шкода може виникнути без прямого порушення обов'язків з боку людини.

Встановлення вини також ускладнюється необхідністю доведення недбалості або умислу конкретного суб'єкта. У більшості випадків учасники процесу створення та експлуатації штучного інтелекту діють відповідно до технічних стандартів і нормативних вимог. Для з'ясування того, чи було допущено порушення принципу належної обачності, необхідно залучати спеціальні знання у сфері програмування, інженерії та аналізу даних, що значно ускладнює процес доказування[1].

Не менш проблемним є встановлення причинно-наслідкового зв'язку між діями або бездіяльністю відповідального суб'єкта та завданою шкодою. У традиційному цивільному праві причинний зв'язок передбачає, що шкода є безпосереднім і закономірним результатом певної поведінки. Однак у випадках використання штучного інтелекту причинний ланцюг часто є опосередкованим, багатоступеневим і включає в себе взаємодію програмних алгоритмів, апаратних компонентів, зовнішніх даних та людських рішень.

Складність встановлення причинного зв'язку посилюється так званім ефектом «чорної скриньки», притаманним багатьом алгоритмам машинного навчання. Принципи прийняття рішень такими системами можуть бути непрозорими навіть для їхніх розробників. Це ускладнює реконструкцію процесу, який призвів до настання шкоди, та доведення того, що саме певний алгоритмічний збій або неправильне навчання системи стали визначальною причиною негативних наслідків.

Додаткові труднощі виникають у випадках, коли шкода є результатом поєднання кількох факторів, зокрема дій людини, технічних збоїв і зовнішніх умов. Наприклад, у разі дорожньо-транспортної пригоди за участю автономного транспортного засобу важко чітко розмежувати вплив програмного забезпечення, технічного стану автомобіля, дій оператора та поведінки інших учасників руху. У таких ситуаціях встановлення причинного зв'язку набуває імовірнісного характеру, що суперечить традиційним підходам цивільного права.

Таким чином, проблеми встановлення вини та причинно-наслідкового зв'язку у випадках шкоди, завданої штучним інтелектом, свідчать про обмеженість традиційних інструментів цивільного права в умовах цифрової трансформації. Це обумовлює необхідність перегляду існуючих правових конструкцій, розроблення спеціальних правил доказування та адаптації механізмів цивільно-правової відповідальності до нових технологічних реалій.

2.3. Види шкоди та способи її відшкодування.

У системі цивільного права поняття шкоди має фундаментальне значення, оскільки саме факт її заподіяння є підставою для виникнення обов'язку з компенсації порушених прав та інтересів. Відшкодування шкоди спрямоване на відновлення майнового або немайнового становища потерпілої особи, яке існувало до порушення[4].

В умовах активного розвитку цифрових технологій і застосування штучного інтелекту характер шкоди стає дедалі більш різноманітним, що зумовлює необхідність чіткого розмежування її видів і способів компенсації.

Найбільш поширеним видом є майнова шкода, яка проявляється у втраті, знищенні або пошкодженні майна, а також у зменшенні економічних можливостей потерпілого. Така шкода охоплює як фактичні збитки, пов'язані з витратами на відновлення порушеного права, так і неотримані доходи, які особа могла б реально отримати за нормальних умов господарської діяльності. У контексті використання інтелектуальних систем майнова шкода може виникати, зокрема, внаслідок помилкових автоматизованих рішень, збоїв програмного забезпечення або технічних несправностей.

Окрему групу становить немайнова, або моральна, шкода, яка не має безпосереднього економічного виміру, проте пов'язана з негативними переживаннями фізичної особи або порушенням особистих немайнових прав. До таких наслідків належать фізичний біль, психологічні страждання, приниження честі й гідності, втручання у приватне життя або шкода діловій репутації. У випадках застосування штучного інтелекту немайнова шкода може бути наслідком неправомірного оброблення персональних даних, дискримінаційних алгоритмічних рішень чи поширення недостовірної інформації.

Шкода, завдана життю або здоров'ю людини, має комплексний характер, оскільки поєднує у собі як майнові, так і немайнові елементи. Майнові наслідки включають витрати на лікування, медичну допомогу, реабілітацію, а також втрату заробітку чи інших доходів.

Немайнова складова такої шкоди проявляється у фізичних і моральних стражданнях, зниженні якості життя та обмеженні можливості самореалізації. Відшкодування шкоди у цивільному праві здійснюється різними способами залежно від її характеру та обставин справи[11].

Базовим принципом є компенсація у повному обсязі, що передбачає максимально можливе відновлення порушених прав потерпілого.

Найпоширенішою формою є грошове відшкодування, яке застосовується як універсальний механізм компенсації майнових і немайнових втрат.

Разом із тим, законодавство допускає можливість відшкодування шкоди в натурі, тобто шляхом відновлення пошкодженого майна, заміни знищеної речі або усунення негативних наслідків правопорушення. Такий спосіб є доцільним у випадках, коли він реально забезпечує відновлення становища потерпілого і не суперечить його інтересам[4].

У разі заподіяння моральної шкоди основним способом компенсації залишається грошова виплата, розмір якої визначається з урахуванням характеру правопорушення, глибини страждань, ступеня вини та інших істотних обставин. Поряд із цим можуть застосовуватися й немайнові способи захисту, зокрема спростування неправдивої інформації, припинення протиправних дій або інші заходи відновлювального характеру.

Таблиця 2.2

Основні види шкоди та способи їх відшкодування:

Види шкоди	Загальна характеристика	Приклади	Основні способи компенсації
Майнова	Економічні втрати, пов'язані з майном і доходами	Пошкодження майна, фінансові збитки	Грошове відшкодування, відновлення в натурі
Немайнова (моральна)	Фізичні та психоемоційні страждання, порушення немайнових прав	Приниження честі, порушення приватності	Грошова компенсація, немайнові заходи захисту
Шкода життю та здоров'ю	Сукупність майнових і немайнових наслідків	Травми, втрата працездатності	Компенсація витрат, виплата втраченого доходу
Шкода діловій репутації	Порушення немайнових прав суб'єктів господарювання	Поширення недостовірної інформації	Спростування, грошова компенсація
Екологічна шкода	Негативний вплив на навколишнє середовище	Забруднення природних ресурсів	Відновлення довкілля, компенсаційні виплати

Важливим інструментом компенсації шкоди у сучасних умовах є страхування цивільної відповідальності. Особливо актуальним воно є у сферах, пов'язаних із підвищеним ризиком, де потенційна шкода може бути значною, а її відшкодування — складним без залучення страхових механізмів.

Отже, чітке розмежування видів шкоди та застосування адекватних способів її відшкодування є необхідною передумовою ефективного захисту цивільних прав. В умовах поширення штучного інтелекту ці питання набувають особливої ваги, оскільки шкода може мати складний і багатовимірний характер, що потребує комплексного правового підходу[4].

РОЗДІЛ 3

ПЕРСПЕКТИВИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЦИВІЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ШКОДУ, ЗАВДАНУ ШТУЧНИМ ІНТЕЛЕКТОМ.

3.1. Зарубіжний досвід правового регулювання відповідальності за шкоду, завдану штучним інтелектом.

Стрімкий розвиток і широке впровадження технологій штучного інтелекту у світі зумовили потребу у трансформації традиційних підходів до цивільно-правової відповідальності. Багато держав уже стикаються з викликами, пов'язаними з відшкодуванням шкоди, завданої автономними та самонавчальними системами, що спонукає до пошуку нових правових рішень.

Зарубіжний досвід у цій сфері є різноманітним, однак об'єднаний спільною метою — забезпечення ефективного захисту потерпілих без створення надмірних бар'єрів для технологічних інновацій[8].

Особливо активну роль у формуванні сучасних підходів до регулювання відповідальності за шкоду, завдану штучним інтелектом, відіграє Європейський Союз. Європейська модель базується на ризик-орієнтованому підході, відповідно до якого системи штучного інтелекту класифікуються залежно від потенційної небезпеки для прав і свобод людини.

Запровадження Регламенту ЄС про штучний інтелект (AI Act) спрямоване насамперед на запобігання шкоді шляхом встановлення жорсткіших вимог до розробників і користувачів високоризикових систем. Хоча цей акт безпосередньо не врегульовує питання цивільної відповідальності, він створює нормативне підґрунтя для її застосування через чітке визначення обов'язків учасників відповідних правовідносин.

Поряд із цим у межах ЄС розробляються спеціальні інструменти, покликані спростити доведення вини та причинно-наслідкового зв'язку у справах, пов'язаних із застосуванням штучного інтелекту. Зокрема,

пропонується використання правових презумпцій у разі порушення встановлених вимог щодо безпеки або прозорості роботи інтелектуальних систем. Такий підхід спрямований на посилення процесуальних позицій потерпілих, які часто не мають доступу до технічної інформації про функціонування алгоритмів.

У державах континентальної Європи, зокрема у Німеччині та Франції, відповідальність за шкоду, завдану штучним інтелектом, переважно розглядається в межах загальних положень цивільного законодавства. При цьому значну увагу приділяють концепції відповідальності за діяльність, пов'язану з підвищеним ризиком. Автономні технічні системи, включно з роботизованими комплексами та безпілотним транспортом, дедалі частіше розглядаються як потенційні джерела підвищеної небезпеки, що дає підстави для застосування режиму відповідальності незалежно від вини.

Французька правова доктрина особливо активно розвиває ідею покладення відповідальності на власників або операторів систем штучного інтелекту[5]. Такий підхід обґрунтовується тим, що саме ці суб'єкти отримують економічні вигоди від використання технологій і мають реальні можливості впливати на умови їх експлуатації. Паралельно обговорюється доцільність запровадження обов'язкового страхування відповідальності для окремих категорій високоризикових інтелектуальних систем.

У Сполучених Штатах Америки регулювання відповідальності за шкоду, пов'язану зі штучним інтелектом, має децентралізований характер і значною мірою формується через судову практику. Американські суди застосовують традиційні інститути деліктного права, зокрема концепції недбалості, відповідальності за небезпечну діяльність і дефектну продукцію.

У справах, що стосуються автономних транспортних засобів або алгоритмічних рішень, суди аналізують ступінь участі виробників, розробників програмного забезпечення та кінцевих користувачів, виходячи з конкретних фактичних обставин.

Японський підхід до регулювання відповідальності за шкоду, завдану штучним інтелектом, характеризується поєднанням правових і етичних

елементів. Значну роль відіграють рекомендації, стандарти та кодекси добросовісної поведінки, спрямовані на забезпечення безпечного та відповідального використання інтелектуальних технологій. У разі комерційного застосування штучного інтелекту цивільна відповідальність, як правило, покладається на компанії, що здійснюють контроль над відповідними системами.

У Китаї правове регулювання у сфері штучного інтелекту розвивається в контексті загальної політики посиленого державного нагляду за цифровими технологіями. Законодавство передбачає підвищені обов'язки для операторів платформ і розробників алгоритмів щодо забезпечення безпеки, недискримінаційності та захисту прав користувачів. Порушення цих вимог може тягнути за собою як цивільно-правову відповідальність, так і застосування інших видів юридичних санкцій[5].

Узагальнюючи зарубіжний досвід, можна виокремити кілька ключових тенденцій у правовому регулюванні відповідальності за шкоду, завдану штучним інтелектом. По-перше, більшість держав не визнає штучний інтелект самостійним суб'єктом права, покладаючи відповідальність на людей або організації, які контролюють його використання. По-друге, спостерігається поступовий перехід від класичної моделі вини до спеціальних режимів відповідальності, зокрема безвинної або презумпованої відповідальності. По-третє, важливу роль відіграють страхові механізми та превентивні вимоги до безпеки систем штучного інтелекту.

Таким чином, зарубіжний досвід свідчить про комплексний і еволюційний характер правового регулювання відповідальності за шкоду, завдану штучним інтелектом. Аналіз цих підходів є важливим для формування ефективної національної моделі правового регулювання, яка б відповідала сучасним технологічним викликам і забезпечувала належний рівень захисту прав людини.

3.2. Напрями вдосконалення цивільного законодавства України у сфері використання штучного інтелекту.

Стрімке поширення та активне використання технологій штучного інтелекту в різних галузях суспільного життя актуалізують потребу оновлення цивільного законодавства України.

Норми чинного цивільного права здебільшого сформовані з урахуванням участі людини або традиційних технічних засобів і не повною мірою відображають особливості функціонування автономних та самонавчальних систем. У зв'язку з цим виникає необхідність вироблення нових законодавчих підходів, які б забезпечували належний рівень захисту прав потерпілих осіб і водночас не стримували розвиток інноваційних технологій.

Одним із ключових напрямів удосконалення є законодавче закріплення чіткого та уніфікованого розуміння штучного інтелекту. Відсутність єдиного визначення у правовому полі ускладнює кваліфікацію правовідносин, пов'язаних із його використанням, та породжує неоднозначність у правозастосовній практиці. Доцільним є нормативне визначення штучного інтелекту з урахуванням ступеня автономності, функціональних характеристик і потенційного рівня ризику, що дозволить диференціювати правове регулювання залежно від небезпечності відповідних систем[8].

Суттєвого перегляду потребує і механізм цивільно-правової відповідальності. З урахуванням специфіки роботи штучного інтелекту доцільним є розширення застосування моделей відповідальності без доведення вини щодо окремих категорій систем із підвищеним рівнем небезпеки. Такий підхід відповідав би сучасним умовам і сприяв би більш ефективному відшкодуванню шкоди особам, які постраждали внаслідок функціонування інтелектуальних технологій.

Важливим напрямом удосконалення законодавства є чітке визначення кола осіб, які можуть нести цивільну відповідальність за шкоду, спричинену штучним інтелектом. Закон має враховувати багатосуб'єктний характер відповідних правовідносин, оскільки до процесу створення та експлуатації

таких систем залучені розробники, виробники, власники, оператори та користувачі. Закріплення можливості застосування солідарної або часткової відповідальності дозволить більш справедливо розподіляти ризики між усіма учасниками цих відносин.

Окремої уваги заслуговує питання доказування у справах, пов'язаних із відшкодуванням шкоди, завданої штучним інтелектом. Доцільним є запровадження спеціальних правових презумпцій у випадках недотримання встановлених вимог щодо безпеки, належного контролю або прозорості роботи систем[5]. Це сприятиме зменшенню доказового навантаження на потерпілих та підвищить ефективність судового захисту їхніх прав.

Перспективним напрямом розвитку є також формування страхових інструментів у сфері використання штучного інтелекту. Впровадження обов'язкового страхування цивільної відповідальності для діяльності, пов'язаної з підвищеними ризиками, дозволить забезпечити гарантоване відшкодування шкоди незалежно від платоспроможності відповідального суб'єкта, що має особливе значення у високотехнологічних галузях.

Важливою складовою вдосконалення правового регулювання є посилення превентивних механізмів. Йдеться про встановлення обов'язкових вимог до тестування, сертифікації, експлуатації та постійного контролю за системами штучного інтелекту протягом усього періоду їх використання.

Запровадження стандартів прозорості та підзвітності алгоритмічних рішень сприятиме зниженню ризику завдання шкоди та підвищенню рівня довіри до новітніх технологій. Крім того, удосконалення цивільного законодавства України у цій сфері має відбуватися з урахуванням міжнародного та європейського досвіду.

Гармонізація національних норм із загальновизнаними правовими підходами сприятиме формуванню узгодженої та ефективної системи регулювання, здатної адекватно реагувати на виклики цифрової трансформації.

Таким чином, модернізація цивільного законодавства у сфері використання штучного інтелекту повинна мати комплексний характер і бути спрямованою на поєднання інтересів особи, суспільства та держави. Реалізація

запропонованих напрямів дозволить створити сучасну правову основу, що відповідатиме потребам розвитку цифрових технологій і забезпечуватиме належний захист цивільних прав.

3.3. Запровадження спеціальних режимів відповідальності та страхування ризиків.

Швидкий розвиток та широке застосування технологій штучного інтелекту ставить під сумнів ефективність традиційних моделей цивільної відповідальності.

Звичайна система, яка базується на доведенні вини та причинно-наслідкового зв'язку, у випадках із автономними та самонавчальними системами часто виявляється складною або практично непридатною. Тому у науковій і законодавчій практиці дедалі більше обговорюється необхідність впровадження спеціальних режимів відповідальності та механізмів страхування ризиків, пов'язаних із використанням штучного інтелекту.

Спеціальні режими відповідальності передбачають відхід від традиційної моделі «вина=відповідальність»[11]. До таких режимів належать безвинна (strict liability) та презумпована відповідальність. За безвинною відповідальністю особа, яка експлуатує або контролює систему штучного інтелекту, несе обов'язок відшкодувати шкоду незалежно від того, чи була у неї вина. Цей підхід особливо доцільний для високоризикових систем, де потенційні збитки значні, а доведення вини — надзвичайно складне.

Презумпована відповідальність полягає в тому, що шкода, спричинена певними категоріями технологій, автоматично вважається результатом їхньої експлуатації, якщо не буде доведено обставини, що звільняють від відповідальності.

Значну роль у цьому контексті відіграє страхування ризиків, пов'язаних із використанням штучного інтелекту. Страхові механізми забезпечують можливість повного та своєчасного відшкодування шкоди потерпілим навіть у

випадках, коли відповідальна особа не має достатніх ресурсів. Це особливо актуально для високотехнологічних секторів, таких як автономний транспорт, медичні технології, роботизовані виробничі системи.

Обов'язкове або добровільне страхування цивільної відповідальності може охоплювати майнову, немайнову та професійну шкоду, що виникає внаслідок функціонування систем ШІ.

Поєднання спеціальних режимів відповідальності та страхування ризиків має низку переваг. По-перше, воно забезпечує ефективний захист прав потерпілих, дозволяючи гарантовано відшкодувати завдану шкоду. По-друге, воно стимулює розробників і операторів систем ШІ дотримуватися стандартів безпеки та якості, оскільки страхові умови та розмір премій будуть залежати від рівня ризику. По-третє, такий підхід сприяє інноваційному розвитку, знижуючи правову невизначеність та фінансові ризики для учасників ринку.

Отже, впровадження спеціальних режимів цивільної відповідальності у поєднанні зі страхуванням ризиків є перспективним напрямом модернізації законодавства України[1]. Це дозволяє не лише адаптувати правову систему до умов цифрової економіки, але й створити баланс між розвитком технологій та захистом прав громадян, забезпечуючи надійний правовий механізм регулювання сучасних інноваційних технологій.

ВИСНОВОК

Сучасний розвиток інформаційних технологій і широке впровадження систем штучного інтелекту у різні сфери суспільного життя створюють нові виклики для цивільного права. Такі технології здатні виконувати складні завдання, приймати автономні рішення та впливати на економічні, соціальні й особисті права громадян, що робить питання правового регулювання відповідальності за шкоду, завдану штучним інтелектом, надзвичайно актуальним. Відсутність чітких правових норм щодо таких випадків може призводити до порушення прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб і потребує адаптації законодавства до сучасних технологічних реалій[1].

Метою цього дослідження є вивчення правових підходів до цивільної відповідальності за шкоду, спричинену системами штучного інтелекту, визначення проблемних аспектів і формування пропозицій щодо вдосконалення цивільного законодавства України.

Для досягнення мети передбачено вирішення таких завдань: визначити поняття та правову природу штучного інтелекту, охарактеризувати види шкоди, яку він може спричинити, проаналізувати зарубіжний досвід регулювання цивільної відповідальності у цій сфері, розглянути складнощі встановлення вини та причинно-наслідкового зв'язку, а також окреслити можливі напрями вдосконалення законодавства та страхування ризиків.

Об'єктом дослідження є правовідносини, що виникають у зв'язку з використанням штучного інтелекту та заподіянням ним шкоди, а предметом — правові механізми та інструменти цивільної відповідальності за таку шкоду. У процесі дослідження застосовувалися загальнонаукові методи аналізу і синтезу, порівняльно-правовий аналіз, системний підхід, логічний та історичний методи, що дозволило всебічно дослідити особливості відповідальності за шкоду, завдану сучасними технологіями.

Інформаційною базою роботи стали положення чинного цивільного законодавства України, проекти законодавчих актів у сфері штучного

інтелекту, міжнародні та зарубіжні нормативні документи, наукові публікації вітчизняних і зарубіжних авторів, матеріали конференцій та спеціалізованих видань, присвячених правовому регулюванню технологій штучного інтелекту.

Структура роботи побудована так, щоб послідовно висвітлити досліджувану проблему. Перший розділ присвячений поняттю та правовій природі штучного інтелекту, його класифікації та характеристиці як джерела підвищеної небезпеки. У другому розділі розглядаються загальні умови цивільної відповідальності, визначаються суб'єкти відповідальності, проблеми встановлення вини та причинно-наслідкового зв'язку, а також класифікуються види шкоди та способи її відшкодування. Третій розділ присвячений аналізу зарубіжного досвіду правового регулювання відповідальності за шкоду, спричинену штучним інтелектом, і пропозиціям щодо вдосконалення цивільного законодавства України, зокрема запровадженню спеціальних режимів відповідальності та механізмів страхування ризиків[1].

Робота завершується висновками, у яких підсумовуються основні результати дослідження та визначаються перспективи подальшого розвитку правового регулювання у сфері штучного інтелекту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бондаренко І. Цивільно-правова відповідальність за шкоду, завдану сучасними технологіями. – Юридичний журнал, 2019. – № 3, с. 78–85.
2. Гончаренко Л. Цивільна відповідальність за шкоду, спричинену новітніми технологіями: сучасний стан і тенденції. – Юридична наука і практика, 2019. – № 2, с. 12–20.
3. Довгополий В. Відповідальність за шкоду, завдану автоматизованими системами: зарубіжний досвід і українські перспективи. – Вісник Київського університету права, 2021. – Вип. 2, с. 60–69.
4. Кравченко О. Проблеми встановлення вини та причинно-наслідкового зв'язку у випадках шкоди, завданої штучним інтелектом. – Право та суспільство, 2021. – № 1, с. 55–63.
5. Козловський С. Юридичні аспекти цивільної відповідальності за шкоду, заподіяну інформаційними системами. – Київ: Видавничий дім «Кондор», 2019. – 212 с.
6. Мельник В. Правові засоби захисту у сфері використання автономних систем і штучного інтелекту. – Вісник Національної академії правових наук України, 2020. – № 4, с. 90–99.
7. Петренко О. Штучний інтелект у цивільному праві України: проблеми правового регулювання. – Право України, 2020. – № 8, с. 45–52.
8. Савченко М. Регулювання штучного інтелекту в Україні: проблеми та перспективи. – Науковий вісник Національного університету «Острозька академія», 2020. – № 3, с. 34–42.
9. Українська асоціація штучного інтелекту. Рекомендації щодо правового регулювання ШІ в Україні. – Київ, 2022. – 58 с.
10. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

11. Шевченко П. Правові аспекти застосування технологій штучного інтелекту у сфері цивільної відповідальності. – Юридичний вісник, 2021. – № 4, с. 101–110.

12. Ярошенко О. М., Мельничук Н. О., видавництво Юрайт 2022 , с. 56-67